

„Apulum”, XI (1973) și XII (1974)

Fructuoasă activitate a colegilor de la Muzeul de istorie din Alba Iulia, continuată an de an, s-a concretizat între altele și prin publicarea regulată a anuarului „Apulum”, din care la sfârșitul anului 1973 a apărut vol. XI, iar la sfârșitul anului 1974, vol. XII. Aceste două cuprinzătoare volume, însumând în total peste 1 500 de pagini de texte variate (studii, comunicări, note și cronici), la care se adaugă, pe lângă o serie de recenzii, un repertoriu al periodicelor străine din biblioteca muzeului și un index al articolelor apărute în primele zece volume ale anuarului, se prezintă și ele în foarte bune condiții tehnice.

Nu poate fi desigur vorba să menționăm în această notă cele peste 100 de contribuții variabile publicate în aceste două volume și cu atât mai puțin să le rezumăm și să le discutăm pe toate. Amintind că aceste contribuții se încadrează în cele trei domenii de preocupări majore ale muzeului și ale anuarului, indicate de însuși subtitlul acestuia — arheologie, istorie, etnografie —, ne vom mulțumi să ne referim mai pe larg la unele dintre ele, mai apropiate de propriile noastre preocupări.

Articolul lui E. Comșa, din vol. XI, *Culturile neolitice din zona Durdării inferioare, intermediare între sud și nord* (între sudul și nordul cui? — desigur al Europei, dar acest lucru trebuia precizat în titlu), a fost din păcate redactat în 1969 pentru un simpozion ce nu a mai avut loc, dar necompletat pentru a fi pus la curent cu ultimele cercetări. Se știe că se fac mereu noi cercetări și apar neconținut alte studii, care aduc noi interpretări sau cel puțin completări la cele anterioare, așa încât un articol redactat cel mai târziu în 1969 și apărut la sfârșitul anului 1973 nu mai poate fi întotdeauna de actualitate.

Acestui fapt i se datorește, de exemplu, împrejurarea că autorul continuă să se refere la „descoperirile” din peștera „La Adam” din Dobrogea ca la unele „manifestări de caracter neolitic incipient”, deși s-a arătat că „stratigrafia” din această peșteră este departe de a fi fost precizată în chip științific. Iar microlitele, după cum se știe, sînt departe de a constitui o dovadă a marii vechimi a unor complexe arheologice, după cum dealtfel chiar autorul arată în privința altor descoperiri din nordul Dobrogei. Desigur, nimeni nu poate exclude a priori existența neoliticului preceramic pe teritoriul țării noastre, dar acesta trebuie înțeles dovedit teimeinic. În altă ordine de idei, dacă articolul ar fi fost pus la zi înainte de a fi predat redacției, autorul nu s-ar fi putut mulțumi să spună că „majoritatea specialiștilor români nu sînt de acord” cu punctul de vedere al lui D. Berciu privind vechimea culturii Hamangia, căci ar fi trebuit să citeze atât

comunicarea noastră de la simpozionul din 1969 de la Plovdiv (publicată în *Studia Balcanica*, 5, Sofia, 1971), cât și comunicarea ținută de noi la Tulcea în 1970 (publicată în *Peuce*, 2, 1971), în care problema respectivă a fost discutată pentru prima oară în amănunt și documentat. Pe de altă parte ni se pare cu totul neindicat să se mai vorbească de „aspectul Zănești”... sau faza Precucuteni I (dacă avem în vedere numai situația din Moldova)”, căci este știut că existența acestei prime faze a culturii Precucuteni a fost dovedită și în Transilvania. Cît privește „preponderența” elementelor Boian-Giulești la formarea culturii Precucuteni, acesta este un punct de vedere cu totul personal al autorului, la care nici un bun cunoscător al materialelor fazei Precucuteni I nu ar putea subscrie. Nu e locul, firește, să discutăm acum pe larg problemele culturii Precucuteni, căci acestea au fost în repetate rânduri studiate de H. Dumitrescu și de noi înșine, iar recent au făcut obiectul unei documentate lucrări de sinteză a Silviei Marinescu-Bilcu. Este însă știut că — împotriva părerii lui E. Comșa și a altora, care vedeau plină foarte de curînd în așezările fazelor Precucuteni I și II simple așezări ale culturii Boian — cei care au împărțit această cultură în trei faze sînt H. Dumitrescu și noi înșine, așa încît ni se pare cel puțin incomplet (chiar pentru anul 1969) ca în nota în care se vorbește de faza Precucuteni III să nu fim citați în nici un fel. Căci, deși este incontestabil meritul colegului R. Vulpe de a fi precizat pentru prima dată existența unei culturi precucuteniene în Moldova, la acea dată (1936) el nu putea spune mai mult, tocmai pentru că celelalte faze au fost descoperite și precizate mult mai târziu. Dealtfel ni se pare cu totul greșit să se spună că „faza Precucuteni III și Tripolle A” se formează „fiecare pe alt fond, dar cu o serie de elemente comune”, căci aceste „elemente comune” sînt cele esențiale și calitativ și cantitativ, așa încît fondul principal este același și numai contribuțiile secundare sînt diferite.

Alte două studii privind tot problemele neoliticului sînt publicate în vol. XII: primul, un articol tot al lui E. Comșa, *Date despre folosirea aurului în cursul epocii neolitice pe teritoriul României*, și altul al nostru, *Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor C 14*. Despre acesta din urmă e firesc să ne mulțumim să amintim numai că discută toate datele C 14 cunoscute pînă la începutul lui 1973, pentru a se stabili în ce măsură ele sînt în concordanță cu constatările stratigrafice și a se elimina din discuție acelea care, din diferite motive, nu pot fi admise. În legătură cu articolul lui E. Comșa — care

descrie toate descoperirile de piese de aur din România, readucând în discuție și unele dintre problemele legate de ele — ar fi de observat următoarele: în afară de unele mici obiecte de podoabă (inele, cercei și perle) — ale căror forme nu pot fi concludente din vreun punct de vedere esențial — și de pandantivul de aur de la Boian-Vărăști, descoperit mai recent, toate celelalte piese la care se referă autorul, ca și importanțele probleme pe care le pun — inclusiv acelea ale semnificației lor și a eventualei origini a tipului principal — au fost discutate pe larg de H. Dumitrescu încă din 1963. Ceea ce aduce nou articolul lui E. Comșa sînt datele în legătură cu analizele și proveniența metalului din care au fost lucrate aceste piese. O oarecare rezervă am avea de formulat în legătură cu afirmația că toate aceste piese ar trebui datate „între începutul mileniului al IV-lea și începutul mileniului al III-lea”, deoarece piesa considerată cea mai veche — aceea de la Vidra —, datînd din faza Boian III, este aproape sigur ceva mai veche.

La aceeași perioadă se referă și articolul lui Ioan Al. Aldea, *Altarul magico-ritual descoperit în așezarea neolitică de la Ghirbom*, în care autorul interpretează unele descoperiri din această așezare a culturii Petrești pe linia acelora de la Pianul de Jos. Ar fi fost însă preferabil ca autorul să opteze pentru „complex de cult”; dar în orice caz este vorba de o descoperire importantă, care contribuie la îmbogățirea cunoștințelor noastre despre suprastructura și viața spirituală a comunităților neo-eneolitice de pe teritoriul țării noastre. Pentru perioadele mai noi ale preistoriei și protoistoriei, semnalăm: articolul lui V. Vasiliiev, *Poziția cronologică și semnificația cultural-etnică a săgeților scitice din aria carpatică*, contribuie la această problemă a celui mai bun cunoscător din țara noastră a culturii scitice și a problemelor ei. Apoi studiul Florentinei Preda — „Procesul pătrunderii mărfurilor grecești și consecințele acestuia în Dacia extracarpatică” — însoțit de o serie de hărți și de grafice, proces împărțit de oțoare în trei etape cronologice: prima, de la sfîrșitul secolului al VI-lea pînă în mijlocul secolului al IV-lea î.e.n. — caracterizată prin pătrunderea sporadică a unor produse grecești; a doua, începînd din mijlocul secolului al IV-lea și pînă la sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n., în care produsele grecești pătrund mai numeroase și într-o zonă mai întinsă din Dacia extracarpatică; în sfîrșit, ultima etapă, de la sfîrșitul secolului al III-lea pînă la epoca lui Burebista, care constituie perioada de maximă difuzare a mărfurilor grecești în stînga Dunării. În studiul său *Die Daker in Rumänien und ihre Silberarbeiten*, comunicare ținută de autor la Halle, în 1973, K. Horedt arată că, indiferent de influențele elenistice, celțice și probabil ilirice, ar fi o greșeală să se separe tezaurele

getice de argint în grupe izolate și totodată că, în cursul dezvoltării lor istorice, dacia își au o personalitate proprie, arta lor reprezentînd o contribuție importantă la arta Latène-ului tîrziu. Mai amintim și articolul lui I. Berciu — V. Moga, *Ceramica pictată dacică de la Piatra Craivii*, care confirmă, după descoperirile de la Piatra Neamț și de la Ocnița (jud. Vilcea), că ceramica de lux nu a fost specifică numai capitalei dacice de la Grădiștea Muncelului, ci aproape sigur tuturor centrelor tribale mai importante.

Desigur și printre studiile și comunicările privind atît epoca romană cît și cele referitoare la epocile mai noi, precum și din celelalte domenii de cercetare, se află de asemenea contribuții interesante, dar socotim preferabil să amintim numai cîteva dintre cele care trezesc un interes firesc în cadrul preocupărilor revistei noastre. Astfel, dintre articolele privind perioada romană, cităm: D. Tudor, *Recentele săpături arheologice romane de pe valea Olului inferior*, care se ocupă cu rezultatele principale obținute în ultimii ani la Slăveni, Romula-Malva, Buridava, Castra Traiana, Arutela, Rădăcinești și Titești; același autor, în articolul *Romanizarea Muntelui*, se oprește la concluzia, contrară ipotezelor anterioare, că și în această regiune situată în afara frontierelor Daciei, a existat o colonizare, o evidentă romanizare și o continuitate daco-romană. Șt. Ferenczi, în *Cercetări și rezultate noi pe limes-ul Daciei intracarpatică*, semnaleză, între altele, pe de o parte că romanii nu au ocupat în întregime teritoriul Daciei preromane, folosind pentru sistemul lor de apărare o serie de formații naturale și ocupînd toate terenurile cultivabile ale Daciei intracarpatică preromane, adică toată suprafața bazinului transilvănean locuit de daci; I.I. Russu, în articolul *Diploma militară din anul 99 pentru provincia Moesia Superior*, reia studiul tabelii II a diplomei militare descoperite în 1962 la Alba Iulia, arătînd importanța documentară deosebită a acestui fragment în legătură cu reorganizarea armatei din Moesia în vederea campaniei împotriva Daciei; D. Protase, în *Necropola orașului Apulum*, studiază rezultatele cercetărilor întreprinse în această necropolă. În 8 dintre mormintele de înhumăție, morții erau în sarcofage de țigle, iar în celelalte 29 probabil în cosciuge de lemn sau înveliiți în diferite giulgiuri; și cele 40 de morminte de incinerăție sînt împărțite în două grupe, după forma gropii, dar în toate au fost depuse numai puține dintre resturile incinerate. Pe baza monedelor descoperite, toate mormintele sînt datate în secolul al II-lea e.n.

Dintre studiile de numismatică, amintim următoarele: E. Chiriță, N. Gudea și Ion

Straton, *Ergänzungen zu Late Roman Bronze Coinage*; Al. Popa, Viorica Pavel și Ion Buciu, *Tezaurul de la Tibru*, II; Viorica Pavel, *Monedele republicane din vechile colecții ale Muzeului din Alba Iulia* și Al. Popa—Gh. Fleșer, *Monede bizantine în colecția Muzeului din Sebeș*.

O dovadă pentru prețuirea de care se bucură și în străinătate *Apulum* o constituie fără îndoială și colaborarea regulată a unor cercetători străini, care nu lipsesc nici din sumarul celor două volume pe care le semnalăm aici. Astfel, în vol. XI, G. G. Boon (din Cardiff), publică studii *Caerleon; une forteresse de légion et ses établissements*, iar în vol. XII, Christian-I. Gryonvarec'h (din Rennes), *Inventaire critique des toponymes celtiques continentaux en Noviodunum*"; Luca Bianchi (din Roma), *Ritievi funerari con banchetto della Dacia ro-*

mana, I; și Charles-M. Ternes (din Luxembourg), *Recherches récentes concernant le Grand-Duché de Luxembourg à l'époque romaine*.

În sfârșit, pentru problemele secolelor următoare, amintim articolele: M. Comșa, *Unele considerații privind situația de la Dunărea de Jos în secolele VI—VII* și E. Zaharia, *Les sources archéologiques de la continuité dacoromaine*.

Numărul mare și valoarea contribuțiilor publicate în aceste două volume justifică interesul pe care apariția fiecărui număr al anuarului „*Apulum*” îl trezește în rândurile tuturor cercetătorilor, iar condițiile grafice admirabile și regularitatea cu care apare anuarul pot fi și ele motive de justificată satisfacție pentru redacție.

Vladimir Dumitrescu